

פרק שמיני

והמלך והכלה ירחצו את פניהם... דברי רבי אליעזר, וחכמים אוסרין. הסכמת הפוסקים כרבי אליעזר, מאחר ונשאו ונתנו בגמרא לפי שיטתו [ודלא כהב"ח (או"ח תריג) שהסיק להחמיר עפ"י כמה מהראשונים]. ואולם כתב החי"אדם (מובא במשנה ברורה תריג סק"ו): גראה שזה היה בזמניהם שלא היו בבית הכנסת כל היום, אבל בזמן הזה שאינו רואה אותה כל היום, לא שמעתי שנוהגין בזה היתר' (וע"ע מה שציידד בזה בספר אמרי יושר י, טו).

לא נצרכה אלא לחצי שיעור. ונקט התנא אכילת חצי שיעור, בדומה לשאר העינויים שאין בהם כרת (רא"מ הורביץ). או נקט כן כדי להשמיענו שחצי שיעור אסור, מהתורה או מדרבנן (עפ"י תוס' ישנים). והיכן מרומז הדבר במשנה שמדובר בחצי שיעור – פירש בשפת אמת, מכך שבהמשך אמרה המשנה 'האוכל ככותבת... חייב' – מכלל שברישא ששנינו 'אסור' – בפחות מכשיעור. ועוד, כיון ש'אכילה' בכל מקום היינו בכזית הרי שמשמע בסתמא שמדובר באוכל כזית, ולענין יום הכפורים זהו 'חצי שיעור' שהרי שיעורו בככותבת.

מודה ריש לקיש שאסור מדרבנן. אי הכי לא נחייב עליה קרבן שבועה... וכי תימא כיון דאית ליה היתר מן התורה קא חייל קרבן שבועה... מכך שלא דנו אם שבועה חלה על חצי שיעור אלא לריש לקיש שחצי שיעור אסור מדרבנן, והסיקו שחלה כיון שהדבר מותר מהתורה, משמע לכאורה שלרבי יוחנן האוסר מהתורה, אין שבועה חלה שהרי מושבע ועומד מהר סיני. וכן דעת בה"ג והרמב"ן (שבועות כב) וכן הוכיח הרשב"א (שם ובשו"ת ח"א תרט"ז) מסוגיתנו. וכן כתב ההשלמה (כאן ובהלכות שבועות. וע' גם בשו"ת רשב"ש תרי). וכ"כ הב"ח בדעת הטור.

ואולם הרמב"ם (שבועות ה, ז ובתשובה קכ) התוס' (שבועות כג: ושם כב: בתירוץ אחד. וכן הוא בתוס' ישנים כאן) הר"ן (בשבועות שם ובנדרים ח.). תורא"ש וריטב"א (שבועות כב-כג) סוברים שהשבועה חלה על חצי שיעור [אם כי לענין קרבן יתכן ופטור, מפני שאינו בלאו והין]. עפ"י תוס', אם מפני שאינו עיקר האיסור אלא איסורא בעלמא

הוא (תוס'. וע' דוגמאות לכעין זה בחזון-איש קדושין לדה לב: ובית ישי סוס"י עב), או לפי שאין האיסור מפורש בתורה (ר"ן). ולמד מזה לשאר דברים שאינם מפורשים בתורה. וע"ע בשו"ת הר"ן לה (לב, ד); זכר יצחק כא). ולשיטתם צריך לומר שאמנם דנו בגמרא כאן רק מצד חלות שבועה על איסור דרבנן, אך לפי האמת הוא הדין לרבי יוחנן שאוסר מהתורה יכולה השבועה לחול (ולפי זה אין צורך לחילוק שבגמרא משבועת העדות אלא האמת קאמר, ששם הדבר תלוי בקבלת עדותו בפועל. וע"ע בשו"ת אבני מילואים (יד) ובאבי עזרי (שבועות ד, א) אופן אחר בישוב סוגיתנו לשיטה זו).

א. 'דבר שאינו מפורש' שאמר הר"ן – כלומר שגם אין בו עונש בתורה, כגון חצי שיעור או חובל בעצמו. אבל דבר שיש בו עונש אעפ"י שהוא למד מדרשת חכמים [כגון בתו מאנוסתו] – נחשב איסור חמור שלא חלה עליו שבועה (אגרות משה יו"ד ח"א קלב).

בספר פרי מגדים (בראש הפתיחה הכוללת) כתב שהשבועה חלה על דבר האסור מהלכה למשה מסיני, כיון שאין בה 'לאו' או 'עשה' (ע' בכורות טז). ובספר אילת השחר (שבועות כג) הסתפק בדבר.

ובמנחת שלמה (לא) דן בנשבע על ספק איסור תורה, אם נחשב כנשבע על דבר המפורש בתורה.

ב. בשו"ת דברי אמת (דה קו) האריך בענין זה וכתב להוכיח שטעם התוס' חלוק מטעם הר"ן; לפי שיטת הר"ן גם אם נשבע שיאכל חצי שיעור – חלה שבועתו, כיון שחצי שיעור אינו מפורש בתורה. וכן פסק הרמב"ם (שבועות ה, ח). וכ"ה בשו"ע יו"ד רלח. וכופים אותו להישאל על שבועתו. ש"ך רלט סק"כ). ואילו שיטת התוס' והרשב"א (שבועות כג: בסד"ה דמוק) אינה כן. ואולם מפשטות דברי המהרי"ט (בשו"ת ח"ב מז) נראה שהכליל את טעם הר"ן בדברי התוס'. וכנראה יפרש שמש"כ התוס' שם בנשבע שיאכל חצי שיעור – אינו מוסכם לפי הטעם שכתבו בתירוץ הראשון, ע"ש. וע"ע בשו"ת מהרי"ק קסה.

ג. הרמב"ם (המץ א, ז) כתב שאיסור חמץ בפסח בכל שהו, ותמחו אחרונים הלא בכל איסורי תורה הלכה שחצי שיעור אסור, ומה נתוסף בחמץ בפסח. ואולם יש נפקותא בדבר לענין חלות שבועה על פחות מכוית, שבשאר איסורים השבועה חלה לשיטת הרמב"ם ואילו בחמץ הוא איסור עצמי בכל שהו ואין שבועה חלה עליו (שמעתי ממו"ר הגרב"מ אורחי שליט"א).

'במפרש חצי שיעור ואליבא דרבנן או בסתם ואליבא דרבי עקיבא דאמר אדם אוסר עצמו בכל שהוא'. בבאור מחלוקת חכמים ורבי עקיבא, ע' בשבועות כא.

דף עד

'כיון דאית ליה היתר מן התורה קא חייל קרבן שבועה'. מכאן כתב הרשב"ץ (ח"א קמא) להוכיח כשיטת הרמב"ן (בהשגות לספר המצוות שורש א), שכל איסורים דרבנן אין בהם לאו דאורייתא משום 'לא תסור' [ודלא כשיטת הרמב"ם (בהקדמתו למשנה תורה ובהלכות ממרים א, ב)], שאם כן כיצד חלה שבועה על איסורים מדרבנן, והלא מושבע ועומד מהר סיני על הדבר (וכבר נשאל על כך הרמב"ם בתשובה קכ, ע"ש).

ואמנם, לשיטת הרמב"ם עצמו (כפי שהובא לעיל) אין קושיא מכאן, כי אפילו לרבי יוחנן שחצי שיעור אסור מהתורה חלה השבועה על חצי שיעור היות והאיסור אינו מפורש בתורה. ואם כן נראה שאף על פי שהאיסור להמרות פי החכמים מפורש בתורה, אין זה נחשב כנשבע על דבר המפורש, כיון שהדבר המסוים שאותו פרט בשבועתו – אינו מפורש.

מפשט דברי רש"י (בסד"ה ואליבא) נראה כהרמב"ם שעובר בלא תסור' במילי דרבנן. וכן יש לדקדק מדברי רש"י בסוכה מד. אך יש לדחות ולפרש כוונתו שרק הממרה את פי החכמים ופורק מעליו סמכותם, עובר בלאו ד'לא תסור', אבל אם עבר על דבר מדבריהם בגלל יצרו, לא עבר על לאו דאורייתא. ובוה יש לפרש דברי הגמרא בברכות יט 'כל מילי דרבנן אסמכינהו על לאו